

Az utóbbi évek mozdulatművészeti kutatásai

Intézetünk néhány év óta több okból is foglalkozik mozdulatművészettel. Munkatársaink közül Vincze Gabriella először a magyar szobrászatot kezdte tanulmányozni, abban is a mozdulatábrázolás különböző formáit kereste, eközben a kortárs művészet, a kortárs tánc és a mozgásfotográfia egyes kérdései is érdekelték. Majd mivel úgy látta, hogy mindezek (tánc, mozgás, fotó, testábrázolás, képzőművészet, filozófia) a mozgásművészetben összpontosulnak, a mozdulatművészet kortárs alkotóival vagy még élő tanúival került kapcsolatba, s vált végül a téma legelkötelezettebb szakértőjévé. Legközelebbi munkatársa, Detre Katalin a gyógytorna és a Berczik-féle torna felől érkezett a mozdulatművészethez. Később az Intézet felé ő közvetítette a gyógytornászok kérését: segítsünk nekik az adattárunkban található Palasovszky Ödön-hagyatékot, pontosabban a benne rejlő Madzsar Alice-tornagyakorlatokat nyilvánosságra hozni. (Ez Repiszky Tamás, a Madzsar-család krónikása segítségével sikerült.¹) Az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportnak, majd Kutatóintézetnek mozdulatművészeti téren kiváló személyi alapjai voltak: elsősorban Szabó Júlia aktivizmus-kutatásai és Nagy Leventéné Geiger Edit adattári munkája, aki a Dienes-család leszármazottja és Moholy-Nagy László unokaöccsének felesége. Balázs Katalin, az Intézet fiatal kutatója számos itáliai vonatkozást tárt fel. Jómagam viszonylag korán, az 1970-es években jutottam el a témához a fotótörténet, illetve 19. századi kiállításaink és a „Kézikönyv”, különösen a századfordulós és a két világháború közti kötetek révén. (A két világháború közti, az NKFP által támogatott többéves kutatások a mozdulatművészetre is kiterjedtek.)

Rényi András kezdeményezésére modern, avantgárd és kortárs művészeti érdeklődésemet vittem bele a táncelmélet és táncművészet művészettörténeti felsőoktatásába (az ELTE BTK Esztétika Tanszékén, az Angelus Iván vezette Budapesti Tánciskolában és a Magyar Táncművészeti Főiskolán). Kutatásaink intenzívebbé válásával egyre több kutató, a különféle társművészeti műfajok képviselői kerestek meg minket, és mi is egyre több külső partnerre és munkatársra találtunk. Így az intézeti kutatásokat immár az MTA Tánctudományi Munkabizottsága keretei között folytatva próbáltuk egyeztetni az Orkesztika Alapítvány – MOHA – Mozdulatművészek Háza – Mozdulatművészeti Gyűjteménnyel, az MTA Zenetudományi Intézettel és mindenekelőtt az ELTE PPK Pedagógia-történeti Tanszékének Németh András vezette „Életreform” munkacsoportjával. Fontos fejlemény, hogy a velük közösen tartott konferenciákon (*Továbbélő utópiák: életreform-törekvések a 20. század első felében. Recepció és intézményesülési folyamatok a korabeli magyar társadalom, pedagógia és művészet tükrében*. ELTE PPK, 2013; *Továbbélő utópiák II. Életreform-törekvések intézményesülése a 20. század első felében – Nemzetközi és hazai recepciósi folyamatok a korabeli társadalom, pedagógia és művészet tükrében*. Selye János Egyetem, Komárom, 2013) sikerült olyan interdiszciplináris szemléletet kialakítani, melyben a művészkommunák és ezoterikus vallási közösségek mellett a zenepedagógiai és a táncnotáció-módszertani kutatások (Fügedi János, illetve Pukánszky Béla), a játéktörténet (Tészabó Júlia) vagy a szociális-háló-rekonstrukció (Boreczky Ágnes) egyaránt megtalálták a maguk helyét.

¹ *A gyógyító mozgás művésze. Madzsar Alice emlékének*. Szerk. ZALETNYIK Zita–REPISZKY Tamás. Budapest, Semmelweis, 2012.

A kutatás talán szerény, de nagyon is látható mérföldkövei voltak kiállításaink (*Mozdulat*. Iparművészeti Múzeum, 2012;² *Mouvement, Rythme, Danse. Les débuts de la danse moderne en Hongrie 1902–1950*. Collegium Hungaricum, Paris, 2013),³ melyek a szimbolizmus, a szecesszió és az art deco áramlatai közé, valamint a Centre Pompidou *Danser sa vie* kiállítása⁴ által kijelölt nemzetközi vizuális művészeti környezethez igazodva helyezték el a magyar mozdulatművészetet. A 2012-es kiállítási évszám utalás egy centenáriumra: 1912-ben lépett fel a budapesti Operaházban az Orosz Balett, és 1912-ben nyílt meg Madzsar Alice mozdulatművészeti iskolája. Ugyanabban az évtizedben (1915–1916) tartott orkesztikai tanfolyamokat az Iparművészeti Múzeumban (!) az 1912 nyarán Párizsból, Raymond Duncan kommunájából, Henri Bergson tanítványaként hazaérkező Dienes Valéria iskolája. A tiszteletet parancsoló, 95 éves Dienes Valériát Vitányi Iván mutatta be az 1974-es tihanyi *Kultúra és szemiotika* konferencián, az MTA Szemiotikai Munkabizottságának rendezvényén. A mozdulatművészethez dadaista-avantgardista színházat csináló színészek, képzőművészek, művészettörténészek (Palasovszky Ödön, Bortnyik Sándor, Rabinovszky Máriusz) és mozdulatművész-fotográfusok (Kálmán Kata, Sugár Kata) egyaránt csatlakoztak. A műfajnak ugyanakkor a szobrászat felé (Kövesházi Kalmár Elza) vezető kapcsolata (Kövesházi Ágnes) is volt. Rabinovszky Máriusz felesége, Szentpál Olga maga is iskolát alapított. Életművének nagy része még feldolgozásra vár.

Nyilvánvaló, hogy a tánc-, színház- és irodalomtörténészek (Lenkei Júlia, Fuchs Livia, Jákfalvi Magdolna és mások) elsősorban a maguk területe felől közelítenek a mozdulatművészethez. A Színháztörténeti Intézet sok párizsi kapcsolatot hozott felszínre, például az Arc-en-Ciel bábszínház vonatkozásában, ahol a fotográfus André Kertész is többször megfordult.⁵ Sokat segített az MTA Zenetudományi Intézete az olyan táncművészeti kapcsolatok feltárásában, mint az egyébként (film)zeneszerző Joseph Kosma összekötő szerepe Budapesten, Berlinben vagy Párizsban. Ami az építészetet illeti, a magyar Bauhaus-kapcsolatok is közelebb hoznak az olyan irányzatokhoz, mint amelyet Oskar Schlemmer mechanikus balettje képviselt: Borbíró (Bierbauer) Virgilnek, a kiváló funkionalista építésznek, a *Tér és Forma* folyóirat szerkesztőjének nővére volt Clarisse, a Lohelandi-iskola magyarországi képviselője, később gyógytornász (!).⁶

Végül egy személyes példa, illusztrálandó, milyen (termékeny) vargabetűk segítségével jutnak el a történészek egymást támogatva, vagy éppen egymással vitázva új összefüggések felismeréséig. 2012-ben a Kassák Múzeum nyújtott segítséget abban, hogy megrendezzem Juraj Meliš pozsonyi szobrászművész kiállítását hetvenéves születésnapja alkalmából, mely egybeesett Kassák 125 éves jubileumával. Meliš, Kassák és koruk érsekújvári és felvidéki összefüggéseit kézenfekvő volt egy terjedelmes diagrammal ábrázolni, melynek grafikai tervezője Mayer Éva volt. A hálózati ábrán megjelent többek között Kassák első felesége, Simon Jolán előadóművész, aki lányához, a táncművész Nagy Etelhez járt, hogy testét a Mensendieck-rendszer szerint tartsa karban; továbbá Gerő György avantgardista filmes, aki Simon Jolánról filmet készített, és Kassák *Dokumentum* című folyóiratában publikált, majd 1928-ban Berlinben bukkant fel újra. A Kassák Múzeum kiállításában már korábban is alkalmazott diagramot. Más kérdés, hogy a Meliš–Kassák-kiállításon mi már nem tértünk ki a Munka-kör és a munkásszínháztársaság, valamint

² A kiállítást kísérő szimpózium előadásait lásd *Mozdulat – magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében*. Szerk. BEKE László–NÉMETH András–VINCZE Gabriella. Budapest, Gondolat, 2013.

³ *Mouvement, Rythme, Danse. Les débuts de la danse moderne en Hongrie 1902–1950*. Eds. Judit FALUDY–Gabriella VINCZE. Budapest, Pannónia Nyomda, 2014.

⁴ *Danser sa vie. Art et danse de 1900 à nos jours*. Eds. Christine MARCEL–Emma LAVIGNE. Paris, Centre national d'art et de culture Georges Pompidou, 2011.

⁵ Blattner-nap, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Bajor Gizi Színházmúzeum, 2007. november 15.

⁶ Ugyancsak a Lohelandi-iskolával szimpatizált Moholy-Nagy László felesége, Lucia Moholy is.

a Madzsar-iskola összefüggéseire, mert ezt a kérdést a múzeum fiatal antropológus munkatársa, Csatlós Judit kívánta feldolgozni egy másik kiállításon (ugyancsak diagram segítségével). Kassákhhoz kapcsolható nevelt lányának, az említett Nagy Etelnek mozdulatművészeti munkássága is – ugyanígy az őt fotografáló Lengyel Lajos fotó- és fotómontázs-művészete, aki nyomdász és a Munka-kör tipográfusa volt.

A mozdulatművészet és a modern tánc bűvópataként⁷ érkezik a kortárs művészet különböző alkotóihoz, motívumként Drozdik Orsolya vagy Kelemen Károly képkalkító munkáiba, Bozsik Yvette-nél remake-ként, Koroknai Zsoltnál és Ladjánszki Mártánál performansz-rekonstrukció formájában jelentkezik. Amikor e folyóiratszámunk megjelenik, remélhetőleg még láthatók lesznek négy művész táncra és mozgásra reflektáló munkái a Vízivárosi Galériában (Kováts Nikoletta, Mamikon Yengibarjan, Oláh Katalin, Rabóczky Judit; a megnyitón Lőrinc Katalin táncol).

Ez a folyóiratszám egyfajta helyzetfelmérés: hol tart a kutatásban az MTA BTK Művészet-történeti Intézet Pszichiátriai és Művészeti, Fotótörténeti és Performativitás projektcsoportja. Összegezve: a mozdulatművészet körül egy olyan interdiszciplináris és Gesamtkunst jellegű kontextus bontakozik ki, melyben egyaránt érdekelt a tánc-történet, a művészet- és művelődés-történet, a sport-történet, a pedagógia-történet, a médiaarcheológia (elsősorban fotó, film), az irodalom-, a zene- és a színház-történet. A kapcsolatrendszer diagramja mintegy 350 nevet tartalmaz – az eseményekről, publikációkról, intézményekről nem beszélve. A kutatás paradox természetéből következően minél több dokumentum és összefüggés tárul fel, annál több fehér folt villan elő mögüle. Magukról a művekről – előadásokról, táncokról, gyakorlatokról – rendkívül keveset tudunk. A művek rekonstrukciója a hiányos forrásanyag miatt szakmai bravúrnak számít.

Beke László

⁷ Németh Lajos kedvenc metaforája.

Winter (Máté) József és Hajós Klára egy ismeretlen Berczik-koreográfiában, 1930-as évek vége, magántulajdon

